

СЕКЦІЯ 5. ІСТОРИЧНІ НАУКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-35>

ДЕРАДЯНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Волохов Олексій Сергійович

*кандидат юридичних наук,
адвокат, партнер
SLA Attorneys
м. Київ, Україна*

Після проголошення незалежності у 1991 році Україна отримала у спадок значний масив нормативно-правових актів, сформованих у період існування СРСР. Усі ці діючі в УРСР нормативні акти відповідали радянській правовій традиції, дублювалися з актами інших радянських республік. Вони ґрунтувалися на ідеологічних принципах соціалістичної держави та централізованого управління, передбачали домінуючу роль держави у регулюванні суспільних відносин, що було далеким від демократичних ідеалів.

Перед Україною постало складне завдання створення власної правової системи, реформування законодавства та поступового усунення радянської правової спадщини. У науковій літературі, а згодом і у законодавстві, цей процес отримав назву дерадянізації законодавства. Він передбачає очищення правової системи від застарілих радянських норм, термінології та інституцій, які не відповідають сучасним принципам демократії та верховенства права.

На початковому етапі незалежності значна частина радянських нормативних актів залишалася чинною, оскільки їх негайне скасування без прийняття нових законів могло призвести до правового вакууму. Постановою ВРУ «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» від 12 вересня 1991 року № 1545-ХІІ було встановлено, що «до прийняття відповідних актів законодавства України на території держави застосовуються акти законодавства Союзу РСР з питань, які не врегульовані законодавством України, за умови, що вони не суперечать Конституції і законам України». Слід звернути увагу, що в цій Постанові мова йшла про Конституцію Української Радянської Соціалістичної Республіки 1978 року,

яка, навіть після внесення значних змін за перші 5 років незалежності, передбачала публікацію законів України українською і російською мовами (стаття 106); підвищення ефективності виробництва ... шляхом «соціалістичного змагання» (стаття 15); закріплювала принцип соціалізму «Від кожного – за здібностями, кожному – за працею» (стаття 14).

У 1990-х роках правова реформа відбувалася повільно та була спрямована переважно на формування нових інститутів державної влади та визначення їх повноважень. Варто відзначити, що Конституційну комісію для розробки Конституції незалежної України створили ще в жовтні 1990 року, але через тривалу боротьбу за обсяги повноважень між президентом та парламентом, а також блокування діяльності парламенту¹, конституційний процес затягнувся. Станом на червень 1996 року Україна залишалася єдиною державою з колишніх республік СРСР, що жила за старою радянською конституцією 1978 року. На той час Україна вже була суверенною державою, визнаною світовим співтовариством, членом багатьох європейських і світових міжнародних організацій. Так, 26 вересня 1995 р. Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила позитивний висновок щодо заявки України на вступ до Ради Європи (Висновок ПА РЄ № 190 (1995), а вже 31 жовтня 1995 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України про приєднання до Статуту Ради Європи.

Важливим та, певно, ключовим етапом розвитку правової системи стало ухвалення Конституції України 1996 року, яка закріпила основні принципи демократичної держави, зокрема верховенство права, поділ влади та гарантії прав людини. Конституція стала фундаментом для подальшого реформування законодавства та радикального відходу від радянської правової моделі.

Отримавши Конституцію, Україна стає однією з перших держав – колишніх республік СРСР, яка обирає курс на європейську інтеграцію. Встановлення правових засад гармонізації українського законодавства з правом ЄС стало можливим після набуття чинності Тимчасової угоди між Україною та Європейськими Співтовариствами про торгівлю та торговельне співробітництво у 1996 р., що була першим документом, який передбачав різні аспекти гармонізації.

---

¹ Ліві фракції, особливо комуністи, всіляко блокували конституційний процес. Така їх поведінка була цілком зрозумілою, адже в росії, на тлі російсько-чеченської війни, відбувалися президентські вибори, фаворитами яких стали Єльцин і комуніст Зюганов. У разі перемоги останнього комуністи у Верховній Раді теж сподівалися повернути владу. Див. Конституційна ніч, що не закінчилася, або Як в Україні приймали Конституцію URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-polytics/3052088-konstitucijna-nic-so-ne-zakincilasa-abo-ak-v-ukraini-prijmali-konstituciu.html>

Попри значні законодавчі зміни, у правовій системі України тривалий час зберігаються радянські норми та навіть окремі інститути. Це стосувалося, зокрема, трудового, житлового, господарського та адміністративного законодавства. Багато нормативних актів, які були прийняті ще у 1970-х роках, не намагаються виключити із законодавства шляхом створення нових, а натомість до радянських кодексів вносять численні зміни, зберігаючи їх структуру. Апофеозом такої архаїчності законодавства України донедавна була преамбула Житлового кодексу, у якій йшлося про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, втілення в життя ленінських ідей побудови комуністичного суспільства та реалізацію розробленої Комуністичною партією програми житлового будівництва [1, с. 112].

Цікавою була й ст. 106 Житлового кодексу України, яка передбачала виселення без надання громадянам іншого жилого приміщення, якщо наймач, члени його сім'ї або інші особи, які проживають разом з ним, систематично порушують правила соціалістичного співжиття.

Враховуючи ситуацію, що склалася, у квітні 2022 року було прийнято, а вже 7 травня 2022 р. набрав чинності Закон України № 2215-IX «Про дерадяннізацію законодавства України» з метою «відрадянщення» актів законодавства України. Така «дерадяннізація» законодавства здійснюється як «шляхом внесення відповідних змін до існуючих законів, так і визнанням такими, що не застосовуються на території України, деяких нормативно-правових актів (або їх положень) органів державної влади і управління Союзу РСР і Української РСР, які, формально зберігаючи свою чинність, не здійснюють регулюючого впливу або, навпаки, є такими, що донині регулюють певне коло суспільних відносин, хоча застосовувана термінологія в них та підходи до предметного врегулювання є застарілими, неактуальними й концептуально несумісними з законодавством України». Попри окремі зміни, внесені Законом України № 2215-IX, Верховна Рада доручила Кабінету Міністрів протягом року з дня набрання чинності цим Законом розробити та винести на розгляд Верховної Ради проекти Житлового кодексу України, Трудового кодексу України та Кодексу України про адміністративні проступки [2, с. 151].

Вважаємо, що процес дерадяннізації законодавства України можна умовно поділити на кілька етапів.

1. Початковий етап (1991–1996 рр.)

Перший етап пов'язаний із формуванням основ правової системи незалежної України. У цей період приймалися нові закони, які заміняли радянські нормативні акти. До найважливіших змін належать:

- прийняття Конституції України 1996 року;
- початок реформування цивільного та господарського законодавства;
- створення нових інститутів державної влади.

Водночас питома частина законодавства залишалася незмінною через відсутність дієвих та апробованих механізмів правового регулювання.

2. Етап системних реформ (1996–2014 рр.)

Другий етап характеризується активізацією реформ у сфері права та державного управління. У цей період було прийнято нові кодекси та закони, які враховують європейські та міжнародні стандарти. Зокрема, у 2003 році було прийнято новий Цивільний кодекс України, який став важливим кроком у модернізації приватного права. Він закріпив принципи свободи договору та захисту права власності тощо.

3. Етап декомунізації (2014-2022 рр.)

Після подій Революції Гідності процес реформування законодавства значно активізувався. У 2015 році були ухвалені чотири закони про декомунізацію, які засудили комуністичний тоталітарний режим та заборонили його символіку. Ці закони стали важливим кроком у подоланні радянської спадщини та формуванні нової правової політики держави. Ухвалення Закону № 317-VIII, який передбачає знесення пам'ятників та зміну топонімів, пов'язаних з комунізмом, докорінно змінило топонімію України [3, с. 192], а прийнятий Закон про декомунізацію № 2558 дозволив заборонити Комуністичній партії брати участь у виборах. Крім цього, 19 травня 2018 року Президент України підписав Указ, яким увів у дію рішення РНБО від 19 березня 2014 року про початок процедури виходу з СНД, чим остаточно припинив участь України у статутних органах СНД. Відповідно, держава почала тривалу процедуру денонсації (виходу) з численних угод, ратифікованих в рамках співпраці в СНД, які впливали на вектори розвитку законодавства.

4. Сучасний етап дерадянїзації законодавства (2022 – дотепер)

Новим етапом стало ухвалення Закону України «Про дерадянїзацію законодавства України» № 2215-IX від 21 квітня 2022 року. Цей закон спрямований на усунення радянської термінології, правових конструкцій та ідеологічних положень із чинного законодавства. Основна мета закону полягає у ліквідації правових норм, що походять із радянського періоду, та приведенні законодавства у відповідність до сучасних принципів правової держави. Важливим напрямом правової політики стають не лише дерадянїзація, а й реформування та приведення українського законодавства у відповідність до актів права Європейського Союзу. Це пов'язано з отриманням статусу кандидата на

членство в ЄС та інтеграцією України до європейського правового простору.

Отже, дерадяннізація законодавства України є важливим процесом трансформації правової системи держави, який складається щонайменше з чотирьох етапів і досі триває. Втім, цей процес, який фактично розпочався після здобуття незалежності у 1991 році, набув системного характеру лише у 2022 році. Прийняття Закону України «Про дерадяннізацію законодавства України» стало важливим кроком для очищення правового масиву від радянської спадщини. Наразі дерадяннізація є складовою ширших реформ, спрямованих на модернізацію правової системи та інтеграцію України до європейського правового простору. Подальша дерадяннізація законодавства потребує прийняття нових кодексів та вдосконалення існуючих механізмів правового регулювання суспільних відносин.

Література:

1. Правотворчість в Україні: перспективи законодавчого врегулювання : збірник наукових праць / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 226 с.
2. Волохов О. С. Ефективність законодавства та міжнародні стандарти правотворчості : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 484 с.
3. Павленко І. Дерадяннізація та декомунізація українського урбанімікону (на матеріалі назв об'єктів міського простору Запоріжжя). *Ідеологія і політика*. 2020. № 1(15). С. 188–207. DOI: <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2020.01.00009>